

‘BABEȘ-BOLYAI’ UNIVERSITY CLUJ-NAPOCA
FACULTY OF ORTHODOX THEOLOGY
‘ISIDOR TODORAN’ DOCTORAL SCHOOL

**DOCTORAL DISERTATION
ABSTRACT**

The Forefeast of the Nativity of Christ in the Byzantine Rite:
origin, development, structure, ritual and hymnography

Thesis director:

Fr. Prof. Vasile Stanciu, PhD

Fr. Prof. Viorel Sava, PhD

PhD candidate:

Cristian Cezar Login

Cluj-Napoca
2017

CONTENTS

Abbreviations	7
INTRODUCTION.....	9

PART I – METHODOLOGY AND BACKGROUND

CH. 1: SOURCES AND METHODOLOGY.....	17
1.1. The Lectionary	18
1.1.1. The Armenian lectionary.....	18
1.1.2. The Georgian lectionary.....	18
1.2. The Typikon.....	19
1.2.1. The Typikon of the Great Church	19
1.2.2. The Typikon of Evergetis Monastery.....	20
1.2.3. The Greek-Italian Typika	20
1.2.4. The Typikon of the Lavra of St. Sava	21
1.2.4. Modern editions of the Typikon.....	22
1.3. The Menaion	22
1.3.1. The Greek Menaion.....	23
1.3.2. The Slavonic Menaion.....	24
1.3.3. The Romanian Menaion	24
1.3.3.1. The edition from Buzău	24
1.3.3.2. The edition from Râmnic.....	25
1.3.3.3. The edition from Buda.....	25
1.3.3.4. The editions from Neamț.....	25
1.3.3.5. The edition from Sibiu.....	25
1.3.3.6. The editions from Bucharest.....	26
1.4. Methodology	28
CH. 2: PREPARATION AND ACCOMPLISHMENT: FOREFEASTS IN THE BYZANTINE RITE	29
2.1. Forefeasts with variable duration	30
2.1.2 The Saturday and the Sunday before the Exaltation of the Cross	31
2.1.2 The Sunday before the commemoration of the ‘rain of ashes’.....	32
2.1.3. The Sundays and the Saturday before the Nativity of Christ	33
2.1.4. The Sunday and the Saturday before Epiphany	33
2.2. Forefeasts with invariable duration	35
2.2.1. Forefeast of the Nativity of Theotokos.....	35
2.2.2. Forefeast of the Exaltation of the Cross	36
2.2.3. ‘Holy Week’ of St. Demetrius in Thessaloniki	36
2.2.4. Forefeast of the Entrance of the Theotokos into the Temple	37
2.2.5. Forefeast of the conception of St. Anne	37

2.2.6. Forefeast of the Epiphany.....	37
2.2.7. Forefeast of the Meeting of the Lord.....	41
2.2.8. Forefeast of the Annunciation	41
2.2.9. Forefeast of the Holy Cross.....	42
2.2.10. Forefeast of the Transfiguration	42
2.2.11. Forefeast of the Dormition of Most Holy Theotokos	42
2.2.12. A forefeast of Pentecost	43

PART II – THE TYPIKON

INTRODUCTION.....	47
CH. 3: RULES CONCERNING FASTING DURING NATIVITY LENT	50
3.1. Nativity Fast in the Byzantine Monastic Typika.....	51
3.2. The Typikon of the Lavra of St. Sava	60
CH. 4: ‘ALLELUIA’ SERVICES DURING NATIVITY FAST	63
4.1. The Greek and the Slavonic Menaion	64
4.2. An origin of the ‘Alleluia’ celebrations	65
4.3. ‘Alleluia’ days in the contemporary Byzantine tradition	71
EXCURSUS 1: <i>The Order of ‘Alleluia’ Celebrations</i>	75
EXCURSUS 2: <i>‘Alleluia’ days: ‘aliturghical’?</i>	80
CH. 5: THE FOREFEAST OF THE NATIVITY WITH VARIABLE DURATION: ‘FROM ADAM TO THE NEW ADAM’	94
5.1. The origin of the variable forefeast.....	94
5.2. Variable forefeast in the Typikon of the Great Church.....	97
5.3. The Sundays before Nativity.....	100
5.4. The practice of the Great Church: celebration of certain feast during the closer Sunday ...	103
5.5. The Saturday before Nativity	104
EXCURSUS 1: <i>The Katabasias of the Sunday before Nativity</i>	112
EXCURSUS 2: <i>The Typikon of the Great Church and the Origin of the Invariable Forefeast</i>	114
CH. 6: BIBLICAL AND PATRISTIC READINGS	119

PART III – THE HYMNS OF THE FOREFEAST

INTRODUCTION.....	126
CH. 7: HYMNS SUNG AT VESPERS	129
7.1. Hymns for the invariable date forefeast (December 20-24).....	129
7.1.1. In the Greek Menaion.....	129
7.1.2. In the Slavonic Menaion.....	134
7.1.3. In the Typikon of Evergetis Monastery.....	136
7.1.4. In the Typikon of Messina Monastery.....	138
7.2. Hymns for the fixed date forefeast.....	139

7.2.1. For the Sunday of the Forefathers	139
7.2.2. For the Sunday of the Fathers.....	141
CH. 8: THE STICHERA FOR THE LAUDS OF THE MATINS	144
8.1. The Stichera of St. Romanos the Melodist.....	145
8.2. Stichera at Lauds in the Typikon of Evergetis Monastery	151
8.3. Stichera at Lauds in the Typikon of Messina Monastery	152
8.4. The Stichera of St. Romanos the Melodist in manuscript tradition	152
8.5. The Stichera of St. Romanos the Melodist in the Greek Menaion.....	153
8.6. The Stichera of St. Romanos the Melodist in the Slavonic Menaion.....	160
8.7. The Stichera of St. Romanos the Melodist in the Romanian Menaion	162
CH. 9: THE STICHERA FOR THE APOSTICHA OF VESPERS AND MATINS	166
CH. 10: THE CANONS OF THE FOREFEAST.....	180
10.1. The Canons of St. Symeon	180
10.2. The Canons of St. Joseph the Hymnographer and other ‘anonymous’ Canons	204
10.3. The Canons of the Great and Holy Week.....	226
10.4. In the Typikon of Evergetis Monastery.....	230
10.5. In the Typikon of Messina Monastery	231
10.6 The Canons of the Forefeast in the Romanian Menaion	232
CH. 11: A SYNTHESIS: Following Virgin Mary of the road to Bethlem	235
CONCLUSIONS	241
References.....	245

Keywords: *Forefeast, Nativity of Christ, Byzantine Rite, Hymnography, Ritual studies*

A synthesis of the contents of the thesis

Divine services always have two dimensions: on the one hand, the structure and the rubrics of the celebration and, on the other hand, the theological content, i.e., hymns, prayers, etc. The full understanding of a liturgical service requires knowledge concerning the history of the celebration (origin, development, etc.), its rubrics and, equally, the theological richness of its hymns and prayers (E. Braniște, *Liturgica generală*, 1993, pp. 11-13; cf. Id., *Liturgia – sufletul etern al Ortodoxiei în rugăciune*, 2013, pp. 108-131). Without knowing the historical development of the divine services, there is the risk of random interpretations. Also, divine services influence the spiritual life of the faithful.

There are two cycles of feast during a liturgical year. The cycle of the feast with variable date, which are organized around the celebration of the Resurrection of Christ, and the cycle of feast with invariable date, which are organized around the Nativity of Christ (December 25th).

Feasts are joyful days. A feast is always celebrated in the Church. However, as the house is prepared a few days before an event, the same way, most of the major feast are anticipated and celebrated a few days before the feast itself (*forefeast*). The liturgical forefeasts anticipate and create the spiritual atmosphere necessary for the appropriate celebration of a great feast.

This dissertation focusses on the Forefeast of the Nativity of Christ. The feast of the Nativity of Christ itself, its origin and development and its importance in the economy of the liturgical year, have already been studied both in the international and in the Romanian literature (e.g., Mossay, 1965; Bradshaw & Johnson, 2011; Roll, 1995; Streza, 2011; Farcașiu, 2005 and 2012, etc.). However, there are far fewer studies concerning the forefeast. Since the manuscript and printed liturgical sources are abundant, the study was limited to the Nativity Fast and to the Forefeast of the Nativity in the Byzantine Rite (November 15th - December 24th), with a special focus on the Romanian sources. The origin, the structure, the development and the hymns of this liturgical period are studied.

In the Romanian literature, there are only a few studies concerning general aspects of the forefeasts. The most detailed one is to be found in the *General Liturgics* handbook of Fr. Ene Braniste. There is also a general study signed by sister Vassa Larin (2009) concerning the liturgical preparation according to the Byzantine Typikon. The major theological themes of the hymns of the forefeast are presented by Constantin Andronikof in his volume: *Le sens des fêtes* (1970).

The theme selected for the dissertation – the forefeast of the Nativity – is studied mainly using manuscript and printed liturgical sources, but also using secondary literature.

The main hypothesis of the thesis is that the forefeast of the Nativity of Christ is shaped after the ‘forefeast’ of the Resurrection; the Nativity Fast resembles the Great Lent, and the Forefeast of the Nativity (December 20-24) has the same structure as the Holy Week.

The thesis has the following aims: (1) to analyse the origin, the development, the structure and the ‘extinction’ of the ‘Alleluia’ services during Nativity Fast; (2) to identify a possible system of biblical and patristic readings during Nativity Fast; (3) to try to organize the hymnography of the forefeast of Nativity found in the Greek, Slavonic and Romanian *Menaion*, and to offer a complete Romanian translation of the surviving hymns found in the printed service books. Multiple edition of the Greek *Menaion*, printed in Venice, Constantinople, Rome and Athens have been used. Two edition of the Slavonic *Menaion* have been used (one printed before the reform of Patriarch Nikon, and one after). All the editions of the Romanian December *Menaion* have been studied (1698-2005).

The study used structural and historical methods in order to identify and to track the origin and the development of the forefeast, and the analytical and comparative methods in order to analyse the rubrics and the hymnographic material. The original text of the sources is always given, together with a Romanian translation (cf. the methodology described in: R.F. Taft, *The Diptychs*, 1991; Id., *The Great Entrance*, 2004⁴; Id., *The Precommunion Rites*, 2000, etc.).

The dissertation has three parts. The first part (ch. 1 and 2) presents the background. In chapter 1 the sources and the methodology are presented. Also, the development of the

Romanian December Menaion is studied. Chapter 2 gives an outline of all the forefeast, of the present day Byzantine Rite.

The second part (ch. 3-6) is a detailed study of the rubrics of the celebrations during the Nativity Fast. In chapter 3 the fasting rules for the Nativity Fast in the Byzantine monastic typika are studied. The present day rules from the Typikon of St. Saba are studied and compared with their historical precedents.

Chapter 4 analyses the origin, the development and the importance of the 'Alleluia' celebrations during lesser fasts. Though these types of services are prescribed even by the last edition of the Romanian Menaion (2005) and by the liturgical calendar (2017), they are performed neither in parish nor in monastic practice. However, reinstating 'Alleluia' celebration during lesser fasts might create a more 'ascetic' atmosphere in churches during these liturgical periods (longer services, prostrations with the prayer of St. Ephrem, etc.).

In chapter 5 the variable date forefeast of the Nativity is studied. The origin of the variable forefeast is traced from a Sunday before Nativity mentioned in the Georgian Lection from Jerusalem (sec. V-VIII), through the Typikon of the Great Church (sec. X) until the contemporary practice of the Greek and Romanian Orthodox Churches. The analysis includes a detailed study of the commemorations of the Prophets during Nativity Fast, of the Sundays and of the Saturday before Nativity. Also, the lectionary for the Saturday before Nativity, when this falls on the Eve (December 24), is corrected according to studies published in Russia (M. Beliaev, 1900), using the available manuscripts.

Chapter 6 describes the system of biblical and patristic readings during Nativity Fast in the Evergetis Typikon, in the Messina Typikon and in the Typikon of St. Sava. The peculiarities of the Romanian Church are analysed.

The third part (ch. 7-11) of the thesis is a structural, historical and liturgical study of the hymns of the forefeast of Nativity in the Menaion. The organisation of the hymns is studied. The differences between various Greek editions of the Menaion and between various Slavonic editions of the Menaion are analysed. An important space in this part of the dissertation is occupied by the study of the different editions of the Romanian Menaion for December. The hymns of the forefeast are organised as follows. Chapter 7 presents the stichera sung at 'Lord I have cried...' at Vespers. Chapter 8 discusses the stichera of St. Romanos the Melodist for the Lauds of Matins. Chapter 9 is dedicated to the stichera sung

at Aposticha for both Vespers and Matins. Finally, chapter 10 gives a detailed analysis of the canons sung at Compline and Matins in the Greek, Slavonic and Romanian liturgical traditions.

The text and the structure of the hymns is organised and presented in such a manner in order to underline the similarities between the forefeast of the Nativity and the Holy Week. The study proved that there are considerable resemblances both concerning the rubrics and the structure and also concerning the hymns themselves. These resemblances demonstrate the unity of the theological content of the hymns concerning the unity of the economy of salvation, an event always actual. Though made of historical events commemorated in time, these events contain each other and stay in close connection with the uniqueness of the divine and human person of the Saviour Jesus Christ, Who accomplished them.

Finally, chapter 11 presents a concise synthesis of the hymns of the forefeast, which describe the journey of the Theotokos towards Bethlem, and an invitation addressed to us to prepare ourselves and to travel together with her in order to see the Nativity of Christ with our spiritual eyes.

The theoretical study also has a practical end: a material that can be used for a future revision of the Romanian Menaion for December.

SELECTIVE BIBLIOGRAPHY

Biblia adică Dumnezeasca Scriptură a Legii Vechi și a celei Nouă, tipărită în zilele Majestății sale Carol I regele României, ediția Sfântului Sinod, București, Tipografia Cărților Bisericești, 1914.

Biblia sau Sfânta Scriptură, tipărită sub îndrumarea și cu purtarea de grijă a Preafericitului Părinte Teoctist Patriarhul Bisericii Ortodoxe Române cu aprobarea Sfântului Sinod, Edit. IBMBOR, București, 1995.

Biblia sau Sfânta Scriptură, Ediție Jubiliară a Sfântului Sinod, tipărită cu binecuvântarea și prefața Preafericitului Părinte Teoctist Patriarhul Bisericii Ortodoxe Române, Edit. IBMBOR, București, 2001.

Septuaginta, Deutsche Bibelgesellschaft, Stuttgart, 1985.

Ἡ Πάλαια Διαθήκη κατὰ τοὺς ἑβδομηκόντα, Apostoliki Diakonia, Atena, 2012.

The Greek New Testament, ed. a 4-a revizuită, Deutsche Bibelgesellschaft, United Bible Society, Stuttgart, 1994.

Ἡ Καινὴ Διαθήκη, Apostoliki Diakonia, Atena, 2007.

Edited manuscripts and collections of manuscripts (selection)

Arranz, M., *Le Typicon du Monastère du Saint-Saveur à Messine: Codex Messinensis, GR 115, A.D. 1131* (OCA 185), PIO, Roma, 1969.

Dmitrievski, A., *Описание литургических рукописей, хранящихся в библиотеках Православного Востока. Тυπικά* Kiev, 1895 (retipărire Georg Olms Verlagsbuchhandlung, Hildesheim, 1965).

Dmitrievski, A., *Описание литургических рукописей, хранящихся в библиотеках Православного Востока. Тυπικά*, II, Petrograd, 1917 (retipărire Georg Olms Verlagsbuchhandlung, Hildesheim, 1965).

Douramani, K., *Il Typikon del monastero di S. Bartolomeo di Trigona* (OCA 269), PIO, Roma, 2003.

Kekelidze, K.S., *Иерусалимский Канонарь VII века: Грузинская версия*, Tiflis, 1912.

Mateos, J., *Le Typicon de la Grande Église: ms. Sainte-Croix no. 40, Xe siècle* (OCA 165), PIO, Roma, 1962.

Mateos, J., *Le Typicon de la Grande Église: ms. Sainte-Croix no. 40, Xe siècle* (OCA 166), PIO, Roma, 1963.

Paradopoulos-Kerameus, A. *Αναλέκτα Τεροσολυμικῆς Σταχυολογίας*, St. Petersburg, 1894.

Parenti, S., Velkovska, E. *L'Eucologio Barberini gr. 336* (BELS 80), CLV, Ed. Liturgiche, Roma, 2000.

Renoux, A.C., *Le lectionnaire albanien des manuscrits géorgiens palimpsestes N Sin 13 et N Sin 55 (Xe-XIe siècle). Essai d'interprétation liturgique* (PO 234), Brepols, Turnhout, 2012.

Renoux, A.C., *Le codex arménien Jérusalem 121, Édition comparée du texte et de deux autres manuscrits. Introduction, textes, traduction et notes* (PO 168), Brepols, Turnhout, 1971.

Renoux, A.C., *Le codex arménien Jérusalem 121, Introduction aux origines de la liturgie hierosolymitaine. Lumières nouvelles* (PO 163), Brepols, Turnhout, 1969.

Spanos, A., *Codex Lesbiacus Leimonos 11: Annotated Critical Edition of an Unpublished Byzantine "Menaion" for June*, De Gruyter, 2010.

Tarchnischvili, M., *Le Grand Lectionnaire de l'Eglise de Jérusalem* (CSCO 205, scr. iber. 14), Secrétariat du CorpusSCO, Louvain, 1960.

Tarchnischvili, M., *Le Grand Lectionnaire de l'Eglise de Jérusalem* (CSCO 204, scr. iber. 13), Secrétariat du CorpusSCO, Louvain, 1960.

Tarchnischvili, M., *Le Grand Lectionnaire de l'Eglise de Jérusalem* (CSCO 188, scr. iber. 9), Secrétariat du CorpusSCO, Louvain, 1959.

Tarchnischvili, M., *Le Grand Lectionnaire de l'Eglise de Jérusalem* (CSCO 189, scr. iber. 10), Secrétariat du CorpusSCO, Louvain, 1959.

Thomas, J., Constantinides Hero, A., Constable, G., *Byzantine Monastic Foundation Documents*, Dumbarton Oaks Research Library and Collection, Washington, D.C., 2000.

Service books (selection)

Βιβλίον τοῦ Νοεμβρίου μηνός, Venetia, 1678.

Μηναίον τοῦ Νοεμβρίου, Venetia, 1843.

Μηναίον τοῦ Νοεμβρίου, Venetia, 1863.

Μηναίον τοῦ Νοεμβρίου, Apostoliki Diakonia, Atena, 2002.

Μηναίον τοῦ Νοεμβρίου, Apostoliki Diakonia, Atena, 2011.

Миняя ноябрь, Moscova, 1645.

Минія мѣсяць ноємвріѣ, Tipografia Lavrei Pecersca, Kiev, 1893 (retipărire, Moscova, 1997).

Mineitul luna lui noemvrie, Episcopia Buzăului, Buzău, 1698.

Mineitul luna lui noemvrie, Episcopia Râmnicului, Râmnic, 1778.

- Mineiul luna lui noemvrie*, Tipografia Universității, Buda, 1804.
- Mineiul lunii lui noemvrie*, Neamț, 1832.
- Μηνεϊολ λυней λυϊ Ηοεμβρϊε*, Tipografia Episcopescă, Sibiu, 1856.
- Mineiul lunei lui noemvrie*, Tipografia Cărților Bisericești, București, 1905.
- Mineiul lunei noemvrie*, Tipografia Sfintei Mănăstiri, Cernica, 1927.
- Mineiul pe Noiembrie*, Edit. IBMO, București, 1975.
- Mineiul pe Noiembrie*, Edit. IBMBOR, București, 2005.
- Ménée de Novembre*, traducere de D. Guillaume, Diaconie Apostolique, Roma, 1983.
- Βιβλίον τοῦ Δεκεμβρίου μηνός*, Veneția, 1685.
- Μηναιόν τοῦ Δεκεμβρίου*, Veneția, 1843.
- Μηναιόν τοῦ Δεκεμβρίου*, Veneția, 1852.
- Μηναιόν τοῦ Δεκεμβρίου*, Veneția, 1863.
- Μηναιόν τοῦ Δεκεμβρίου*, Veneția, 1873.
- Μηναιία τοῦ ὄλου ἐνιαυτοῦ περιέχων τὴν ἀκολουθίαν τῶν Νοεμβρίου καὶ Δεκεμβρίου μῆνων*, Roma, 1892.
- Μηναιόν τοῦ Δεκεμβρίου*, Apostoliki Diakonia, Atena, 2008.
- Μηναιόν τοῦ Δεκεμβρίου*, Apostoliki Diakonia, Atena, 2009.
- Минейя декабрь*, Moscova, 1645.
- Миниія мѣсяцѣ декѣмврїѣ*, Tipografia Lavrei Pecersca, Kiev, 1893.
- Mineiul luna lui dekemvrie* Episcopia Buzăului, Buzău, 1698.
- Mineiul luna lui dekemvrie* Episcopia Râmnicului, Râmnic, 1779.
- Mineiul luna lui dekemvrie*, Tipografia Universității, Buda, 1805.
- Mineiul lunii lui dekemvrie*, Neamț, 1832.
- Mineiul lunii lui dekemvrie*, Neamț, 1846.
- Μηνεϊολ λυней λυϊ Δεκεμβρϊε*, Tipografia Episcopescă, Sibiu, 1856.
- Mineiul lunei lui decemvrie*, Tipografia Cărților Bisericești, București, 1873.
- Mineiul lunei lui decemvrie*, Tipografia Cărților Bisericești, București, 1909.
- Mineiul lunei Decemvrie*, Tipografia Sfintei Mănăstiri, Cernica, 1927.
- Mineiul lunii Decembrie*, Edit. IBMO, București, 1956.
- Mineiul pe decembrie*, Edit. IBMO, București, 1975.
- Mineiul pe Decembrie*, Edit. IBMBOR, București, 1991.
- Mineiul pe Decembrie*, Edit. IBMBOR, București, 2005.
- Ménée de Décembre*, traducere de D. Guillaume, Éditions de Chevetogne, Chevetogne, 2001.
- Antologhion*, Tipografia Mitropoliei, Iași, 1806.
- Antologhion*, Tipografia Duhovnicească, Chișinău, 1861.
- Sava cel Sfințit, Sf., *Tipicon*, Arhiepiscopia Chișinăului, Chișinău, 2007.
- Τυπικόν*, Veneția, [1545].
- Τυπικόν τοῦ ὁσίου καὶ θεοφόρου πατρὸς ἡμῶν Σάββα τοῦ ἡγιασμένου*, Sfânta Mănăstire Stavropighială Panaghia Tatarnis, Evritania, [2009].
- Оуставъ*, Moscova, 1610.
- Оуставъ*, Moscova, 1633.
- Оуставъ*, Moscova, 1641.
- Τυπικόνη σίεστη Ουσταвъ*, Tipografia Sinodală, Moscova, [1896].
- Sava cel sfințit, Sf., *Tipicon*, Tipografia Mitropoliei, Iași, 1816.
- Sava cel sfințit, Sf., *Tipicon*, Tipografia Duhovnicească, Chișinău, 1857.
- Sava cel Sfințit, Sf., *Tipicon*, Arhiepiscopia Sucevei și Rădăuților, Edit. Bucovina Istorică, Suceava, 2002.
- Tipic bisericesc*, Edit. IBMO, București, 1976.
- Sfânta și Dumnezeiasca Evanghelie*, Edit. IBMBOR, București, 1998.
- Sfânta și Dumnezeiasca Evanghelie*, Edit. IBMO, București, 2013.
- Свѣтѣ Евангелїе*, Tipografia Sinodală, Moscova, 1912.
- Ἀπόστολος*, Apostoliki Diakonia, Atena, 2012.
- Апостоль*, Tipografia Patriarhiei Moscovei, Moscova, 1985.
- Apostol*, Edit. IBMBOR, București, 1999.
- Apostol*, Edit. IBMO, București, 2014.
- Psaltire*, Neamț, 1843.
- Psaltire*, Sibiu, 1860.
- Psaltire*, Edit. IBMBOR, București, 1997.
- Psaltire*, Edit. IBMO, București, 2014.
- Ὁρολόγιον τὸ μέγα, Apostoliki Diakonia, Atena, 2005, pp. 18-19.
- Ceaslov*, Edit. IBMO, București, 1973.

- Ceaslov, Edit. IBMBOR, București, 1992.
 Ceaslov, Edit. IBMBOR, București, 2001.
 Ceaslov, Edit. IBMO, București, 2014.
Catavasier, Edit. IBMBOR, București, 1997.
Catavasier, Edit. IBMO, București, 2017.
Τριώδιον, Apostoliki Diakonia, Atena, 2014.
Триодъ постная, Издание Московской Патриархии, Moscova, 1992.
Triodul, care cuprinde slujbele bisericești de la Duminica Vameșului și a Fariseului până în Sfânta și Marea Sâmbătă, Edit. Institutului Biblic și de Misiune Ortodoxă, Bucurtești, 2010.
Μηναίον τοῦ Ἰανουαρίου, Apostoliki Diakonia, Atena, 2009.
Mineiul pe Ianuarie, Edit. IBMBOR, București, 2010.
Ménée de Janvier, Éditions de Chevetogne, Chevetogne, 2005.
Liturgia delle ore secondo il rito della Santa Chiesa Ambrosiana: Tempo di Avvento e di Natale, Centro Ambrosiano, Milano, 2008.
Liturgia orelor după ritul roman, vol. I: „Timpul Adventului. Timpul Crăciunului”, Edit. Sapietia, Iași, 2011.
Liturghierul Roman. Lecționar I: Timpul Adventului și Timpul Crăciunului, Conferința Episcopală Română, Edit. Sapietia [Iași], 2013.
Mesale ambrosiano quotidiano, vol. I: „Mistero della Incarnazione del Signore”, Centro Ambrosiano, Milano, 2013.
Irmologion notnago peniia, Tipografia Sinodală, Moscova, 1890.
Eirmologion, Veneția, 1813.

Secondary literature (selection)

- Alexopoulos, S. *The Presanctified Liturgy in the Byzantine Rite. A comparative Analysis of its Origins, Evolution, and Structural Components* (Liturgia Condenda), Peeters, Leuven, 2009, p. 68.
 Andronikof, C., *Le sens des fetes*, Ed. du Cerf, 1970.
Anuar liturgic și tipiconal 2016, Edit. IBMO, București, 2015.
Anuar liturgic și tipiconal 2017, Edit. IBMO, București, 2016.
 Beliaev, M. „О чтении Апостола и Евангелия на вечерне в навечерие Рождества Христова в субботу и неделю”, *Московские церковные ведомости*. 1900, № 50 (10 декабря), pp. 614-616, și № 51 (17 декабря), pp. 625-627 (reeditat în ghidul liturgic al Patriarhiei Moscovei pentru anul 2001).
 Bertonière, G., *The Historical Development of the Easter Vigil and Related Services in the Greek Church* (OCA 193), PIO, Roma, 1972.
 Bobrinskoy, B., *Taina Bisericii* (Eclesiologia), traducere de V. Manea, Edit. Patmos, Cluj-Napoca, 2002.
 Bobrinskoy, B., *Taina Preasfintei Treimi*, Edit. IBMBOR, București, 2005, pp. 46-70.
 Bradshaw, P.F., Johnson, M.E., *The Origins of Feasts, Fasts and Seasons in Early Christianity*, Liturgical Press, Collegeville, Minnesota, 2011.
 Braniște, E., *Liturgica specială*, Edit. IBMBOR, București, 1980.
 Braniște, E., *Liturgica generală*, Edit. IBMBOR, București, 1993.
 Braniște, E., *Liturgia – suflul etern al Ortodoxiei în rugăciune*, Edit. Andreiana, Sibiu, 2013.
 Braniște, E., *Liturgica generală cu noțiuni de artă bisericească, arhitectură și pictură creștină*, vol. I-II, Edit. Basilica, București, 2015.
 Braniște, E., *Liturgica specială*, Edit. Basilica, București, 2016.
 Bria, I., *Mari sărbători creștine, praznice împărătești*, Edit. Oastea Domnului, Sibiu, 2004.
 Emereau, C., „Hymnographi byzantini Quorum nomina in litteras digessit notulisque adornavit”, *Echos d'Orient* 21, 127-128 (1922), pp. 258-279; 22, 129 (1923), pp. 11-25; 23, 135 (1924), pp. 275-285; 24, 138 (1925), pp. 163-179.
 Eustratiades, S., „Ἀνδρέας ο Πηρός ἢ Τυφλός”, *Ἐπετηρίς Ἐταιρείας Βυζαντινῶν Σπουδῶν* I, (1933).
 Eustratiades, S., „Ὁ χρόνος τῆς ἀκμῆς Συμεῶν τοῦ Μεταφραστοῦ”, *Ἐπετηρίς Ἐταιρείας Βυζαντινῶν Σπουδῶν* (1933), pp. 26-38.
 Eustratiades, S., „Συμεῶν Λογοθέτης ὁ Μεταφραστής”, *Ἐπετηρίς Ἐταιρείας Βυζαντινῶν Σπουδῶν* VIII, (1931), pp. 47-65.
 Farcașiu, L., „Sfântul imnograf Roman Melodul. Elemente de biografie și opera sa imnografică”, *Teologia*, 1 (2009), 115-124.
 Farcașiu, L., „Teologia imnografică a Praznicului Nașterii Domnului”, *Altarul Banatului*, 4 (2005), pp. 56-68.
 Farcașiu, L., *Teologia imnografiei Praznicelor Împărătești ale Mântuitorului Iisus Hristos, cu dată fixă. Studiu liturgic-istoric*, Edit. Universității „Aurel Vlaicu”, ISBN 978-973-752-635-9, Arad, 2012.
 Floca, I.N. *Canoanele Bisericii Ortodoxe. Note și comentarii*, [Sibiu], 1992.

- Foundoulis, I.M., *Dialoguri liturgice*, vol. IV-V, trad. rom. S. Preda, Edit. Bizantină, București, 2010-2011.
- Foundoulis, I.M., *Κείμενα Λειτουργικῆς I*, vol. 1-3 Tesalonic, [f.a.].
- Foundoulis, I.M., *Λειτουργική*, vol. I, Edit. Migdonia, Tesalonic, 2004.
- Getcha, J., *Le typikon décrypté. Manuel de liturgie byzantine*, Edit. du CERF, Paris, 2009.
- Ghiuș, B., *Taina răscumpărării în iconografia ortodoxă*, Edit. IBMBOR, București, 1998.
- Ioan Gură de Aur, Sf., *Predici la sărbătorile împărătești și cuvinte de laudă la sfinți*, Edit. IBMBOR, București, 2002.
- Janeras, S. *Le Vendredi-Saint dans la tradition liturgique byzantine: structure et histoire de ses offices* (Studia Anselmiana: Analecta liturgica 99), Edit. Abbazia S. Paolo, 1988;
- Jugie, Martin, „Sur la vie et les procédés littéraires de Siméon Métaphraste : son récit de la vie de la Saint Vierge”, *Échos d'Orient* 22, 129 (1923), pp. 5-10.
- Larin, V., „Feasting and Fasting According to the Byzantine Typikon”, *Worship* 83, (2009), pp. 133-148.
- Leon cel Mare, *Cuvântările XII-XX (Despre postul din luna decembrie)*, PL 54, col. 168-190.
- Lingas, A., „Late Byzantine Cathedral Liturgy and the Service of the Furnace”, în S.E.J. Gerstel, R. Nelson (ed.), *Approaching the Holy Mountain: Art and Liturgy at St Catherine's Monastery in the Sinai*, Brepols, 2010
- Login, C. „Cântările lui Moise: stihologia canoanelor Utreniei”, în *Altarul Banatului*, anul XVIII, nr. 4-6, 2007, pp. 89-96.
- Login, C. „Înaintepăznuirea Nașterii Domnului în tradiția catedrală constantinopolitană: principalele etape și influența sa asupra ritului bizantin actual”, în V. Sava, P. Argarate, C. Ciuntu, N. Pintilie (ed.), *Studia Theologica Doctoralia VI*, Edit. Masterprint, Iași, 2014, pp. 297-300.
- Login, C. „Slujbele cu «Aliluia» în perioada Postului Nașterii Domnului: actuale sau desuete?”, în V. Sava, P. Argarate, N. Pintilie (ed.), *Studia Theologica Doctoralia V*, Edit. Masterprint, Iași, 2013, pp. 282-284.
- Login, C. „Zilele «aliturigice» în tradiția bizantină contemporană: istorie și actualitate”, în V. Stanciu, A. Podaru (coord.), *Euharistie, Spovedanie, Martiriu. Lucrările Simpozionului internațional al Facultății de Teologie Ortodoxă din Cluj-Napoca (3-5 noiembrie 2014)*, vol. I, Edit. Renașterea, Cluj-Napoca, 2014, pp. 535-549.
- Login, C., „Adaptări ale slujbelor de noapte în perioada de iarnă”, *Renașterea* 2 (2006), p. 6.
- Login, C., „În drum spre Betleem alături de Maica Domnului: Săptămâna Mare a Crăciunului”, în V. Sava, P. Argarate (ed.), *Studia Theologica Doctoralia VII*, Edit. Doxologia, Iași, 2015, pp. 381-392.
- Login, C., „Înaintepăznuirea Botezului Domnului în mineiul românesc actual”, în L. Petroaia, V. Sava (ed.), *Vocație, slujire, jertfelnicie – cinstitie și recunoștință Părintelui prof. Dr. Nicolae D. Necula la împlinirea cărstei de 70 de ani*, Edit. Basilica, București, 2014.
- Login, C., „Sistemul lecturilor biblice și patristice în perioada de pregătire pentru praznicul Nașterii Domnului”, în V. Sava, „*Studia Theologica Doctoralia VIII, Educația vârstelor și vârstele educației*, Edit. Doxologia, Iași, 2016, pp. 383-391.
- Login, C., *Leitourgia: teologie și practică liturgică*, Edit. Renașterea, Cluj-Napoca, 2014.
- Makarios Simonopetritul, *Triodul explicat*, trad. rom. I.I. Ică jr, Edit. Deisis, Sibiu, 2008, pp. 208-215;
- Mateos, J. *Celebrarea Cuvântului în Liturgia Bizantină: studiu istoric* (Liturgica 1), trad. rom. C. Login, Edit. Renașterea, Cluj-Napoca, 2007, 2014².
- Mateos, J., *Utrenia bizantină* (Liturgica 8), traducere de C. Login, Edit. Renașterea, Cluj-Napoca, 2009.
- Meyendorff, P., *Russia, Ritual & Reform*, SVS Press, NY, 1987.
- Mossay, J., *Les fêtes de Noël et d'Épiphanie d'après les sources littéraires cappadociennes du IVe siècle* (Textes et Études Liturgiques 3), ediție de D. B. Botte, Abbaye du Mont César, Louvain, 1965.
- Mureșanu, T., „Sfântul Roman Melodul „dulcele cântăreț” - viața și opera”, Teză de doctorat, Universitatea "Babeș-Bolyai" - Facultatea de Teologie Ortodoxă, 2016.
- Necula, N., *Tradiție și înnoire în slujirea liturgică*, vol. 2, Ed. Episcopiei Dunării de Jos, Galați, 2001.
- Neofit Kavsohalivitul, „Despre Împărțșirea continuă”, în I.I. Ică jr (ed.), *Împărțșirea continuă cu Sfintele Taine*, Edit. Deisis, Sibiu, 2006,
- Nicodim Aghioritul, Sf., Neofit Kavsohalivitul, *Carte folositoare de suflet despre deasa împărțșire cu Preacuratele lui Hristos Taine*, Edit. Reîntregirea, Alba Iulia, 2001 [PG 34, col. 1147].
- Olson, D. „The Lenten Service During Lesser Fasts”, în P. Fekula și M. Williams, *The Order of Divine Services according to the usage of the Russian Orthodox Church*, 2009², St. John of Kronstadt Press, Liberty, pp. 238-248.
- Olson, D. „The Saturday Requiem Service”, în P. Fekula și M. Williams, *The Order*, pp. 249-256.
- Papadopoulos-Kerameus, A., „Βυζαντινὰ Ἀνάλεκτα”, *BZ* 8, (1899), pp. 66-81.
- Papadopoulos-Kerameus, A., *Noctes Petropolitanae*, St. Petersburg, 1913.
- Papadopoulos-Kerameus, A., *Ἀνάλεκτα Τεροσολυμιτικῆς Σταχυολογίας*, St. Petersburg, 1894.

- Parenti, S., *Liturgia delle ore italo-bizantina (Rito di Grottaferrata)*, Libreria Editrice Vaticana, Vatican, 2001.
- Păcurariu, M., *Cultura teologică românească*, Edit. Basilica, București, 2011.
- Pitra, J.B., *Analecta sacra spicilegio Solesmensi parata* (vol. 1), A. Jouby et Roger, 1876.
- Pitra, J.B., *Hymnographie de l'église grecque*, Imp. de la civiltà cattolica, Roma, 1867.
- Pizzone, A., *The Author in Middle Byzantine Literature: Modes, Functions, and Identities*, De Gruyter, 2014.
- Poirot, E., *Sfântul Proroc Ilie în cultul bizantin*, Edit. Deisis, Sibiu, 2002.
- Pott, T. *La réforme liturgique byzantine. Étude du phénomène de l'évolution non-spontanée de la liturgie byzantine* (BELS 104), Edizioni Liturgiche, Roma, 2000, pp. 156-162.
- Ravasi, Gianfranco, *Il libro dei Salmi. Commento e attualizzazione* (vol. 3), EDB, 2015.
- Rigas, G. *Ἐπιτομή*, (= *Leitourgika Valatadon* 1), Institutul Patriarhal pentru Studii Patristice, Tesalonic, 1994.
- Roll, Susan K., *Toward the Origins of Christmas* (Liturgia Condenda 5), Kok Pharos, 1995.
- Roman Melodul, Sf., *Imne*, traducere de C. Rogobete, S. Preda, Edit. Bizantină, București, 2007.
- Romanos le Mélode, St., *Hymnes* (SC 110), Edit du Cerf, Paris, 1965.
- Sava, V., „În Biserica slavei Tale”, *Studii de teologie și spiritualitate liturgică*, vol. I-III, Edit. Doxologia, Iași, 2012.
- Schmemmann, A. *Introducere în teologia liturgică*, trad. rom. V. Bârză, Edit. Sophia, București, 2009.
- Schmemmann, A. *Postul Mare. Pași spre Înviere*, trad. rom. V. Gavrilă, Edit. Sophia, București, 2013, pp. 57-62, 81-107;
- Schmemmann, A., „Fast and Liturgy”, *St. Vladimir's Seminary Quarterly*, 1 (1959), pp. 2-9.
- Schmemmann, A., *Euharistia*, trad. B. Răduleanu, Edit. Bonifaciu, București, 2003.
- Schmemmann, A., *Introducere în teologia liturgică*, traducere de V. Bârză, Ed. Sofia, București, 2002.
- Schmemmann, A., *Liturgie și viață*, trad. rom. V. Sava, Edit. Basilica, București, 2014.
- Stanciu, V., „Elemente de exegeză iconografică în teologia ortodoxă contemporană”, *Studia Universitatis Babeș-Bolyai - Theologia Orthodoxa*, 1-2 (2003), 85-91.
- Stăniloae, D. *Teologia dogmatică ortodoxă*, vol. II, Edit. IBMBOR, București, 2003, pp. 359-363.
- Stiernon, D., „La vie et l'œuvre de S. Joseph l'Hymnographe. A propos d'une publication recente”, *Revue des études byzantines* 31, (1973), pp. 243-266.
- Streza, D.A., *Sărbătoarea Nașterii Domnului. Originea apostolică, evoluția și importanța ei în cadrul anului liturgic*, Edit. Univ. "Lucian Blaga" & Edit. Andreiana, Sibiu, 2011.
- Taft, R.F., *A History of the Liturgy of St. John Chrysostom*, vol V: *The Precommunion Rites* (OCA 261), PIO, Roma, 2000.
- Taft, R.F., *A partire dalla liturgia*, Lipa, Roma, 2004.
- Taft, R.F., *O istorie a Liturghiei Sfântului Ioan Gură de Aur*, vol. II: *Transferul darurilor și celelalte rituri preanaforale*, partea 1: *Intrarea cea Mare*, Edit. Renașterea, Cluj-Napoca, 2012, pp. 53-54.
- Taft, R.F., *O Istorie a Liturghiei Sfântului Ioan Gură de Aur*, vol IV: *Dipticele*, Edit. Renașterea, Cluj-Napoca, 2008.
- Taft, R.F., *O Istorie a Liturghiei Sfântului Ioan Gură de Aur*, vol. II: *Transferul darurilor și celelalte rituri preanaforale*, partea 2: *Apropierea de Jertfelnic*, Edit. Renașterea, Cluj-Napoca, 2013.
- Taft, R.F., *Ritul bizantin: scurtă istorie*, Edit. Reîntregirea, Alba- Iulia, 2008.
- Taft, R.F., *The Liturgy of the Hours in East and West: The Origins of the Divine Office and Its Meaning for Today*, Liturgical Press, 1986.
- Talley, T.J., *The Origins of the Liturgical Year*, Liturgical Press, 1991.
- Tardo, L., *L'antica melurgia Buzantina*, Grottaferrata, 1938.
- Teodorit al Kirului, Fer., *Tâlcuirea celor 150 de Psalmi ai Proorocului Împărat David*, Mănăstirea Petru Vodă, 2003.
- Teodorit al Cirului, Fer., *Tâlcuire la Cântarea Cântărilor*, Edit. Sophia, București, 2006.
- Teofilact al Bulgariei, Sf., *Tâlcuirea Sfintei Evanghelii de la Luca*, Edit. Sophia & Edit. Cartea Ortodoxă, București, 2007.
- Teofilact al Bulgariei, Sf., *Tâlcuirea Sfintei Evanghelii de la Matei*, Edit. Sophia & Edit. Cartea Ortodoxă, București, 2007.
- Teofilact al Bulgariei, Sf., *Tâlcuirea Epistolelor către Galateni, Efeseni, Filipeni și Coloseni*, Edit. Sophia & Edit. Cartea Ortodoxă, București, 2006.
- Terzopoulos, K., *Protheoria of the Biolakes Typikon*, Orthodox Research Institute, Rollinsford, New Hampshire, 2011.
- Toma, C., *Prefață la A. Schmemmann, Introducere în teologia liturgică*, Edit. Sophia, București, 2002.
- Tomadakes, S., *Ἰχθύς ὁ Ὑμνογράφος. Βίος καὶ ἔργον*, Atena, 1971.
- Triacca, A.M., Pistoia, A. (ed.), *L'Hymnographie* (BELS 105), CLV, Ed. Liturgiche, Roma, 2000.

- Triacca, A.M., Pistoia, A. (ed.), *Le Christ dans la liturgie* (BELS 20), CLV, Ed. Liturgiche, Roma, 1981.
- Trypanis, C.A., *Greek Poetry, from Homer to Seferis*, University of Chicago Press, 1981.
- Urs, O., *Catalogul cărții românești vechi din Biblioteca Academiei Române filiala Cluj-Napoca*, Edit. Mega, Cluj-Napoca, 2011.
- Uspensky, L., Lossky, V., *Călăuziri în lumea icoanei*, trad. A. Popescu, Edit. Sophia, București, 2006.
- Uspensky, N.D., *Slujba de seară în Biserica Ortodoxă*, traducere de C. Login, Edit. Patmos, Cluj-Napoca, 2008.
- Vasile cel Mare, Sf. *Scrieri - Scrisori* (PSB 12), trad. rom. T. Bodogae, Edit. IBMBOR, București, 1988, p. 269).
- Vasiljević, M., „La conception de la sainteté dans l’œuvre hagiographique de Siméon le Métaphraste”, *Revue des études byzantines* 66, (2008), pp. 191-207.
- Viețile Sfinților Proroci*, traducere de C. Jinga, Edit. Sophia & Edit. Cartea Ortodoxă, București, 2010.
- Vintilescu, P., *Despre poezia imnografică*, Edit. Renașterea, Cluj-Napoca, 2005.
- Vintilescu, P., *Liturghierul explicat*, Edit. IBMBOR, București, 1998.
- Wellesz, E., *A history of Byzantine music and hymnography*, Clarendon Press, Oxford, 1961.

On-line resources (selection)

- <https://www.loc.gov>
<http://glt.goarch.org/>
<http://www.orthlib.ru/>
<http://web.pvaigaiou.gov.gr>
<http://www.anastasis.org.uk/forefeas.htm>